

niam promyslovo-finansovykh hrup : monohrafiia / I. V. Aliieksieiev, M. K. Kolisnyk, A. S. Moroz. – Lviv : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Lvivcka politekhnikha", 2007. – 132 p. 3. Balabanova L. B. Upravlinnia personalom / L. B. Balabanova, O. V. Sardak. – K. : Tsentр uchbovoi literatury, 2011. – 468 p.

Інформація про автора

Смачило Тетяна Володарівна – доцент кафедри економічної кібернетики та інформатики Тернопільського національного економічного університету (46020, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, e-mail: smtanya@ukr.net).

Інформация об авторе

Смачило Татьяна Володаровна – доцент кафедры экономической кибернетики и информатики Терно-

польского национального экономического университета (46020, Тернополь, ул. Львовская, 11, e-mail: smtanya@ukr.net).

Information about the author

T. Smachylo – Associate Professor of Economic Cybernetics and Informatics Department, Ternopil National Economic University (11, Lvivska Str., 46020, Ternopil, e-mail: smtanya@ukr.net).

Рецензент
канд. екон. наук,
професор Афанасьев М. В.

Стаття надійшла до ред.
13.04.2012 р.

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

УДК 339.564:621(477.54)

Піддубна Л. І.

Проаналізовано сучасний стан експортного потенціалу та конкурентоспроможності машинобудівного комплексу Харківської області України в контексті викликів глобальної конкуренції, розкрито головні причини погіршення його міжнародних конкурентних позицій в останні роки у площині технологічної складності експорту, його диверсифікації та інфраструктурного забезпечення. Обґрунтовано стратегічні напрями розвитку експортного потенціалу та підвищення міжнародної конкурентоспроможності машинобудівних підприємств області.

Ключові слова: експортний потенціал, конкурентоспроможність, технологічний рівень, диверсифікація, інфраструктурне забезпечення.

ЭКСПОРТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ВЫЗОВОВ ГЛОБАЛЬНОЙ КОНКУРЕНЦИИ

УДК 339.564:621(477.54)

Піддубна Л. І.

Проанализировано современное состояние экспортного потенциала и конкурентоспособности машиностроительного комплекса Харьковской области Украины в контексте вызовов глобальной конкуренции, раскрыты главные причины

ухудшения его международных конкурентных позиций в последние годы с позиций технологической сложности экспорта, его диверсификации и инфраструктурного обеспечения. Обоснованы стратегические направления развития экспортного потенциала машиностроительных предприятий области.

Ключевые слова: экспортный потенциал, конкурентоспособность, технологический уровень, диверсификация, инфраструктурное обеспечение.

EXPORT POTENTIAL OF THE MACHINE-BUILDING COMPLEX IN KHARKIV REGION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF CHALLENGES CAUSED BY GLOBAL COMPETITION

UDC 339.564:621(477.54)

L. Pidubna

The article analyses the modern state of the export potential and competitiveness of the machine-building complex in Kharkiv region of Ukraine in the context of challenges of global competition. It also reveals the reasons that have led to the worsening of its recent international competitive positions taking into account the technological complexity of exports and the level of its geographical and product diversification and infrastructural support. The article substantiates the strategic directions of developing the export potential and promoting the competitive growth activities of machine-building companies of the region.

Key words: export potential, competitiveness, technological level, diversification, infrastructural support.

Проблема нарощування експортного потенціалу машинобудівного комплексу Харківської області України є однією з найактуальніших у площині низької якості включення регіону в систему світогосподарських зв'язків, погіршення технологічної структури машинобудівного експорту та тенденції перетворення регіону в нетто-імпортера машинобудівної продукції. Розв'язання цієї проблеми вимагає детального аналізу причин і факторів, що обумовлюють тенденцію зниження конкурентності машинобудівного сектору області та погіршення його технологічної структури.

Науковій розробці проблем розвитку експортного потенціалу країн, регіонів та підприємств присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед фундаментальних праць, у яких з урахуванням світового досвіду обґрунтовуються стратегії нарощування експортного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності регіонів трансформаційних економік, є колективні монографії науковців НАН України [1] та Російської Федерації [2]. Однак, незважаючи на існуючий науковий доробок, проблема розширення аналітичної бази експортної політики регіону, зокрема в контексті машинобудівного комплексу області, що значною мірою визначає стратегію економічного розвитку України, є актуальною.

Метою статті є системний аналіз причин і факторів, що обумовлюють зниження конкурентності машинобудівного експорту Харківської області та обґрунтування положень і рекомендацій щодо його розвитку в контексті сучасних викликів глобальної конкуренції.

Процеси глобалізації істотно змінюють моделі функціонування національних економічних систем, що включають як вертикальні ("центр – регіони"), так і горизонтальні ("регіон – регіон") рівні взаємодії. Ці зміни пов'язані з перетворенням регіонів в економічних агентів, які володіють потенціалом зовнішньоекономічної взаємодії та конкурентними ресурсами, що визначають їх можливості та конкурентоспроможність як суб'єктів світогосподарських зв'язків.

Як адміністративно-територіальне утворення України і суб'єкт ринкових відносин Харківська область володіє низкою конкурентних переваг, що формують підґрунтя для її експортно-орієнтованого розвитку та активного включення в систему світогосподарських зв'язків. Ці переваги визначаються як потужним промисловим та науково-технічним потенціалом зі спеціалізацією в енергетичному і транспортному машинобудуванні, аерокосмічній, фармацевтичній, деревообробній промисловості та виробництві продук-

ції військово-технічного призначення, так і наявністю розвиненої мережі науково-дослідних установ, організацій і закладів вищої освіти. Позитивними факторами нарощування конкурентного потенціалу є сприятливі природно-ресурсні умови, наявність висококваліфікованої робочої сили та вигідне транспортно-географічне положення області.

Головний конкурентний потенціал регіону сконцентрований у машинобудівному комплексі, який становить ліву частку вітчизняного енергетичного, транспортного, тракторного та сільськогосподарського машинобудування, виробів електротехніки та приладів. Ефективність використання цього ресурсу значною мірою визначається станом зовнішньоекономічних зв'язків області, найважливішим індикатором якості яких є структура зовнішньої торгівлі машинобудівною продукцією.

Структура зовнішньої торгівлі Харківської області, яка була обумовлена її спеціалізацією в машинобудівному комплексі колишнього СРСР, за часи незалежності України не зазнала істотних змін: на початок 2012 р. 48 % експорту складає продукція машинобудування. Проте експортний потенціал машинобудівних підприємств області залишається слабодиверсифікованим та майже вичерпаним і без нових інвестицій і технологічних змін не здатний забезпечити усталений розвиток експорту області.

Ключова проблема зовнішньоекономічних зв'язків та конкурентоспроможності Харківської області пов'язана з її перетворенням упродовж останнього десятиріччя у нетто-імпортера зарубіжної продукції із від'ємним сальдо експортно-імпортних операцій (табл. 1).

Таблиця 1

Показники зовнішньої торгівлі Харківської області у 2006 – 2011 рр.
(складено автором за працями [3; 4])

Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Показники						
Експорт товарів (млн дол. США)	771,5	888,6	1 147,3	1 551,6	1 307,1	1 433,2
Імпорт товарів (млн дол. США)	1 572,0	1 936,2	2 233,4	2 480,2	1 451,0	1 834,1
Сальдо експортно-імпортних операцій (млн дол. США)	-849,5	-1 048,6	-1 141,1	-928,6	-143,9	-400,9

Від'ємне сальдо торговельних операцій області зумовлене випередженням обсягів імпорту машинотехнічної продукції розвинених країн та низь-

ким коефіцієнтом покриття імпорту експортом, який у торгівлі з країнами ЄС упродовж останніх років не перевищує 0,1 – 0,2 (табл. 2).

Таблиця 2

Сальдо експортно-імпортних операцій підприємств машинобудування Харківської області у 2006 – 2011 рр., млн дол. США
(складено автором за працями [3; 4])

Роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Країни						
Сальдо торгівлі продукцією машинобудування						
Російська Федерація	+69,2	+112,4	+134,9	+182,4	+268,5	+302,1
Країни, що розвиваються	+19,4	+23,1	+26,2	+36,8	+42,4	+56,9
Країни ЄС	-309,0	-563,5	-472,2	-496,5	-52,9	-112,4
Коефіцієнт покриття імпорту експортом у торгівлі продукцією машинобудування						
Російська Федерація	1,14	1,20	1,37	1,39	1,44	1,31
Країни, що розвиваються	4,0	6,2	6,4	8,4	6,7	6,2
Країни ЄС	0,18	0,12	0,10	0,09	0,17	0,14

Звужені експортні можливості підприємств області в освоєнні ринків машинотехнічної продукції країн ЄС визначаються їх технологічним

відставанням від конкурентів розвинених країн. Ці труднощі доповнюються модифікацією самих критеріїв конкурентоспроможності, коли такі ха-

характеристики виробів, як технологічна новизна, якість, надійність, екологічність, відтісняють на другий план роль цінового чинника. В експорті

Харківської області домінує продукція, вироблена за технологіями III і IV технологічних укладів (табл. 3).

Таблиця 3

Структура машинобудівного експорту Харківської області за технологічними укладами у 2006 – 2011 рр., %
(складено автором за працями [3; 4])

№ п/п	Рівень технологічного укладу	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
1	Третій	27,7	26,7	30,0	22,3	21,8	20,9
2	Четвертий	68,4	70,2	65,8	72,9	73,6	74,8
3	П'ятий, у тому числі ІТ-технології	3,9 1,8	3,1 2,0	4,2 2,4	4,8 2,1	4,6 2,2	4,3 2,3
4	Шостий	–	–	–	–	–	–
	Разом	100	100	100	100	100	100

Упродовж 2006 – 2011 рр. на підприємствах області понад 90 % витрат спрямовувалися на розвиток технологій III та IV укладів і лише 8 % – V технологічного укладу. Низькою є частка експорту ІТ-технологій Харківської області (4,1 % – у 2011 р.). За цим показником вона суттєво відстає від конкурентів не тільки розвинених країн (20 – 30 %), а й таких країн, як Росія, Китай, Малайзія, Бразилія, Мексика (10 – 20 %).

Серйозною проблемою конкурентоспроможності Харківської області є високий рівень концентрації її експортного кошика: майже 80 % її машинобудівного експорту складає продукція 10 – 12 підприємств. При цьому на три товарних групи, а саме: котли, машини, апарати і механічні пристрої; машини та устаткування; наземні транспортні засоби, крім залізничних (84, 85, 87 – за кодами УКТЗЕД), припадає 86,4 % усього експорту машинотехнічної продукції області, а на перші дві групи (84 і 85) – майже 70 % машинотехнічного експорту області.

Для переважної більшості експортно-орієнтованих машинобудівних підприємств області рівень диверсифікації експорту не виходить за межі "вузького спектра" і не перевищує 2 – 3 продуктивних груп, що свідчить як про обмеженість ресурсних чинників диверсифікації експорту, так і про інертність експортної політики підприємств. Вразливою залишається і географічна структура експорту машинотехнічної продукції Харківської області.

Експортні можливості підприємств машинобудівного комплексу області пов'язуються переважно з ринками країн пострадянського простору та країн, що розвиваються. Відносно ринків розвинених країн є підстави стверджувати про тенденцію відносного їх витіснення із цих ринків.

Друге коло проблем розвитку експортного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності Харківської області пов'язане із відсутністю ефектив-

них організаційних форм координації та інфраструктурного забезпечення експортної діяльності. Поруч із потужними промисловими підприємствами та організаціями суб'єктами експортної діяльності є значна кількість середніх і дрібних посередників, для яких, як правило, відсутня координація дій, характерне слабке знання кон'юнктури зовнішніх ринків, торговельних обмежень і правил СОТ, що зумовлює зниження ефективності експортних операцій.

Хоча Харківська область володіє потужним промисловим і природно-ресурсним потенціалом, розвиток якого потребує значних інвестицій, сферою діяльності переважної більшості створених на території області підприємств з іноземним капіталом є торгівля, банківська діяльність, посередництво та сфера послуг. Виграючи з точки зору поточних інтересів, область програє у стратегічному плані – з точки зору ефективної моделі інтеграції у систему світогосподарських зв'язків.

Істотною проблемою для розвитку експортної діяльності області є недостатня розвиненість інфраструктури і, зокрема, обмежена пропускна спроможність прикордонної мережі як автомобільних, так і залізничних доріг, що знижує ефективність поставок навіть традиційних статей експорту області. В області відсутнє упорядковане інформаційне забезпечення експортної діяльності. Більшість консалтингових фірм, що здійснюють інформаційно-аналітичні послуги, не здатні забезпечити споживачам оперативну, достовірну, повну й надійну інформацію щодо цільових сегментів світового ринку.

В умовах сучасних викликів глобалізації і міжнародної конкуренції проблема нарощування експортного потенціалу машинобудівних підприємств Харківської області набуває політико-стратегічного сенсу, а її розв'язання вимагає розширення аналітичної бази його розвитку. Підсумком значної аналі-

тичної роботи науковців стала Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області до 2020 р., органічною складовою якої є Програма розвитку експортного потенціалу області та підвищення конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках до 2016 р. [5]. Програма включає комплекс організаційно-економічних заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності області на основі підвищення якості експортних товарів і послуг, розвитку регіональної інфраструктури експорту, формування інноваційних експортно-орієнтованих кластерних структур, розвитку міжнародної маркетингової діяльності та бізнес-менеджменту підприємств регіону. Загальний обсяг фінансових ресурсів для реалізації Програми складає 216,8 млн грн, при цьому пріоритет віддається розвитку експортного потенціалу та підвищенню конкурентоспроможності підприємств машинобудування області.

Проведений у перебігу розробки Програми аналіз проблем розвитку Харківської області у трансформаційний період виявив недостатню увагу регіональної влади до обґрунтування системних і структурних характеристик економіки області як цілісного експортно-орієнтованого комплексу. Пропонований автором методичний підхід до обґрунтування стратегічних сценаріїв розвитку експортного потенціалу машинобудівних підприємств області базується на синтезі фундаментальних положень теорії систем, концепції послідовної зміни технологічних укладів і принципів усталеного розвитку. Відповідно до цього положення і принципів пріоритетні напрями розвитку експортного потенціалу підприємств області визначені в контексті формування таких його властивостей:

- гнучкості й адаптивності до змін середовища міжнародного бізнесу;
- якості й екологічності експортних товарів і послуг;
- технологічної прогресивності експорту у площині його відповідності новітнім технологічним укладам;
- екологічності експортної продукції;
- гуманістичності експортного потенціалу в контексті забезпечення соціально-культурних та інтелектуальних умов життєдіяльності в регіоні.

Принципово важливим є підхід до уявлення структури експортного потенціалу області у вигляді усталеного ядра, що формують потужні експортно-орієнтовані підприємства машинобудування, та зони гнучкості, яку формують технологічно й організаційно пов'язані середні та дрібні підприємства із гнучкими технологіями і більш широкими продуктовими лініями експорту. Подібна двояшарова структура експортного потенціалу є притаманною і для регіонів та економік розвинених країн.

Ключові положення Програми розвитку експортного потенціалу Харківської області базуються на концепції поляризованого розвитку, згідно з якою

полюс зростання формується за рахунок ендогенних джерел ядра і зони гнучкості, а сприяння розвитку з боку регіональної влади виступає як екзогенний каталізатор і мультиплікатор поляризованого ефекту.

Реалізація Програми потребує радикального вдосконалення інфраструктурного забезпечення експортної діяльності машинобудівних підприємств області. Для вирішення цієї проблеми пропонується трикрокова модель формування інфраструктури експорту, що включає: створення регіональних механізмів його розвитку, підтримки та стимулювання. Механізм регіонального сприяння розвитку машинобудівного експорту передбачає активне застосування системи економічної дипломатії, а саме: формування системи партнерських стосунків між регіональною владою і бізнесом, розвиток транскордонного співробітництва із торговельно-економічними партнерами Харківської області. Механізм регіональної підтримки експорту передбачає комплекс фінансово-кредитних, організаційних та інформаційно-консультативних важелів сприяння експорту.

Механізм стимулювання експорту формується на підставі надання підприємствам області консалтингових послуг, формування інноваційної інфраструктури експорту, покращення регуляторного бізнес-середовища та підготовки кадрів для міжнародного бізнес-менеджменту.

Реалізація Програми розвитку експортного потенціалу підприємств регіону актуалізує потребу створення координаційного органу, яким може бути регіональний логістичний центр інфраструктурного забезпечення експортної діяльності як цілісна система, що охоплює виробничу, ринкову, транспортну, інформаційно-аналітичну, соціально-побутову та соціально-духовну складові інфраструктурного забезпечення експорту.

Підсумком ефективного регіонально-корпоративного партнерства та використання нових управлінських технологій у реалізації Програми розвитку експортного потенціалу у Харківській області має стати істотне підвищення конкурентного потенціалу її машинобудівного комплексу та зміцнення позицій області як суб'єкта сучасних конкурентних процесів.

Отже, аналіз причин і факторів, що обумовлюють негативну тенденцію розвитку експортного потенціалу машинобудівного комплексу Харківської області, дозволяє зробити такі висновки:

1. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств машинобудування значною мірою визначає усталеність розвитку, якість та ефективність включення економіки Харківської області у світогосподарські процеси і структури. Незважаючи на наявність основних і спеціалізованих факторів розвитку, ступінь реалізації конкурентного потенціалу області залишається низьким, а діюча індустріальна модель

його розвитку не здатна забезпечити прорив до світового рівня конкурентоспроможності.

2. Ключова проблема зовнішньоекономічних зв'язків і конкурентоспроможності Харківської області пов'язана з тенденцією її перетворення у нетто-імпортера зарубіжної продукції з від'ємним сальдо експортно-імпортних операцій. Ця тенденція зумовлюється випередженим зростанням обсягів імпорту машинотехнічної продукції розвинених країн та неефективною структурою експорту, в якому домінує продукція, вироблена за технологіями III та IV укладів з низьким рівнем технологічної новизни.

3. Серйозною проблемою конкурентоспроможності Харківської області є високий рівень концентрації її експортного кошика, в якому 80 % складає продукція 10 – 12 підприємств, а на три товарні групи (84, 85, 87 – за кодами УКТЗЕД) припадає понад 87 % усього машинотехнічного експорту підприємств, орієнтованого переважно на ринки країн пострадянського простору і країн, що розвиваються.

4. Істотною проблемою для підвищення конкурентоспроможності машинобудівного комплексу області є незадовільний стан інфраструктурного забезпечення експортної діяльності. Результатом значної аналітичної роботи науковців стала розробка Програми розвитку експортного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності області, в якій пріоритет віддається нарощуванню машинобудівного експорту та підвищенню його конкурентності. Принциповими новаціями в розробці цієї Програми є обґрунтування двошарової структури експортного потенціалу у формі усталеного ядра і зони гнучкості та формування системи ендогенних і екзогенних джерел розвитку, що охоплюють мікроекономічний рівень розвитку та регіональний рівень підтримки і стимулювання.

Література: 1. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : в 3-х т. – Т. 1: Економіка знань – модернізаційний проект України / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – 544 с. 2. Конкуентоспособность регионов: теоретико-прикладные аспекты / под ред. Ю. К. Перского, Н. Я. Калужновой. – М. : ТЕИС, 2003. – 472 с. 3. Промисловість Харківської області у 2001 – 2007 роках. Статистичний збірник. – Х., 2008. –

260 с. 4. Харківська область у 2011 році. Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Харківській області. – Х., 2012. – 186 с. 5. Програма розвитку експортного потенціалу Харківської області та підвищення конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках до 2016 року. – Х., 2011. – 46 с.

References: Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy : v 3 vol. Vol. 1: Ekonomika znan – modernizatsiyni proekt Ukrainy / za red. akad. NAN Ukrainy V. M. Heitsia, akad. NAN Ukrainy V. P. Semynozhenka, chl.-kor. NAN Ukrainy B. Ye. Kvasniuka. – K. : Feniks, 2007. – 544 p. 2. Konkurentosposobnost regionov: teoretiko-prikladnyye aspekty / pod red. Yu. K. Perskogo, N. Ya. Kaliuzhnovoi. – M. : TEIS, 2003. – 472 p. 3. Promysloviyst Kharkivskoi oblasti u 2001 – 2007 rokakh / Statystychnyi zbirnyk. – Kh., 2008. – 260 p. 4. Kharkivska oblast u 2011 rotsi (statystychnyi shchorichnyk) / Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti. – Kh., 2012. – 186 p. 5. Prohrama rozvytku eksportnoho potentsialu Kharkivskoi oblasti ta pidvyshhennia konkurentospromozhnosti produktsii na zovnishnikh rynkakh do 2016 roku. – Kh., 2011. – 46 p.

Інформація про автора

Піддубна Людмила Іванівна – докт. екон. наук, професор Харківського національного економічного університету (61166, м. Харків, пр. Леніна, 9а, e-mail: kafotz@hneu.edu.ua).

Інформація об авторе

Пиддубна Людмила Ивановна – докт. екон. наук, професор Харьковського національного економічного університета (61166, г. Харьков, пр. Ленина, 9а, e-mail: kafotz@hneu.edu.ua).

Information about the author

L. Piddubna – DSc in Economics, Professor, Kharkiv National University of Economics (9a, Lenin Ave, 61166, Kharkiv, e-mail: kafotz@hneu.edu.ua).

Рецензент

докт. екон. наук,
професор Пономаренко В. С.

Стаття надійшла до ред.
11.09.2012 р.